

daki medreselerde tamamladı. Bilhassa kıraat ilminde belli bir seviyeye gelerek talebe yetiştirmeye başladı. Sultan Abdülaziz'in tahta çıktığı yıllarda müezzinlik vazifesi ile saraya alındı ve bir müddet sonra da ikinci imamlığa yükseltildi. Bu sıralarda kendisine Kudûs mevleviyeti pâyesi verilen Ali Efendi imamlık vazifesini 1885 yılında saraydan ayrılınca kadar devam ettirdi. Daha sonra İzmir'e yerleşti. Müsikiyedeki eserlerinin büyük bir kısmını burada besteledi. Hayatının geri kalan yıllarını, İzmir'de ve ara sıra gittiği Manisa'daki meşk toplantılarına devam etmekle ve talebe yetiştirmekle geçirdi. İzmir'de öldü ve Karşıyaka Mezarlığı'na defnedildi. Ölüm tarihi, *Hoş Sadâ* ve *Nazarî Amelî Türk Musikisi*'nde 1890, *Yirminci Yüzyıl Türk Musikisi*'nde 1902 olarak gösterilmektedir. Oğlu Aziz Mahmud Efendi de (ö. 1929) zamanının tanınmış bestekâr ve tanbur üstatlarındandı.

Neo-klasik üslûbu benimseyen ve bestelerindeki romantik ve lirik coşkunluk dolayısıyla "âşık bestekâr" olarak anılan Ali Efendi, devrinin en önemli müsikîşinasları arasında yer almıştır. Müsikiyedeki ilk hocaları Latif Ağa, Sütlüceli Âsım Bey ve Kemânî Rızâ Efendi'dir. Bir süre sonra Tanbûrî Küçük Osman Bey'den tanbur dersleri almış ve tanbur çalmadaki maharetini, adının bu saz ile beraber zikredilmesi derecesine getirmiştir. Bestekârlığı ve icracılığının yanı sıra bu sahadaki hocalığı ile de tanınmış ve birçok talebe yetiştirmiştir. Bunlar arasında Tanbûrî Cemil Bey ve Râkım Elkutlu en meşhurlarıdır.

Süzidil makamını büyük ve küçük formulu eserleriyle ihya eden Ali Efendi'nin günümüze biri dinî, yedisi saz ve çoğu şarkı formundaki seksen beş sözlü eseri ulaşmıştır. Bunlardan ancak kırk kadranının notası mevcuttur.

BİBLİYOGRAFYA :

Ergun, *Antoloji*, II, 402, 617; Ezgi, *Türk Musikisi*, III, 5-9; V, 426-429; İbnülemin, *Hoş Sadâ*, s. 49-53; Baki Süha Ediboğlu, *Ünlü Türk Bestekârları*, İstanbul 1962, s. 101-106; Mustafa Rona, *Yirminci Yüzyıl Türk Musikisi*, İstanbul 1970, s. 1-6; Kıp, *TSM Sözlü Eserler*, s. 51, 52, 53, 54, 62, 88, 105, 106, 107, 118, 133, 157, 164, 172, 174, 183, 189, 200, 203, 219, 225, 227, 234, 235, 236, 238, 239, 256, 271, 272, 280, 288; a.mlf., *TSM Saz Eserleri*, s. 35, 63, 64; Süheyl Ünver, "İslâm Türk Bü-yükleri, İsmail Fennî", *İslâm-Türk Ansiklopedisi Mecmuası*, II, nr. 83, s. 14-15; "Ali Efendi (Hünkâr İmamı Tanbûrî)", *İstA*, II, 648-650.

CİNUÇEN TANRIKORUR

ALİ EFENDİ, Üsküdarlı

(bk. ÜSKÜDARLI ALİ EFENDİ).

ALİ el-EKBER

(علي الأكبر)

Alî b. Hüseyin b. Alî b. Ebî Tâlib
(ö. 61/680)

Hız. Hüseyin'in Kerbelâ'da
şehid edilen büyük oğlu.

Hız. Hüseyin'in diğer oğlu Zeynelâbidîn'in de asıl adı Ali olduğundan, İslâm kültür tarihinde bu iki kardeşin büyüğü Ali el-Ekber, küçüğü de Ali el-Asgar diye şöhret bulmuştur.

Ali el-Ekber'in hayatı hakkında menkıbevi rivayetler dışında yeterli tarihî bilgiler bulunmamaktadır. Annesi, sahâbeden Urve b. Mes'ûd'un torunu Leylâ bint Mürre'dir. Medine'de doğup büyüdüğü bilinmekle birlikte doğum tarihi belli değildir. Kerbelâ Vak'ası esnasında on sekiz veya on dokuz yaşında olduğu ileri sürülmekteyse de o sırada yirmi beşinde bulunduğu yolundaki rivayet daha doğrudur; çünkü Kerbelâ faciasından kurtulan kardeşi Zeynelâbidîn Ali el-Asgar'ın o zaman yirmi üç veya yirmi dört yaşında olduğu bilinmektedir (bk. İbn Sa'd, V, 221). Kaynaklara göre Ali el-Ekber, Kerbelâ'da Tâliboğulları arasında savaş alanına ilk çıkan ve Hız. Hüseyin'in ailesinden ilk şehid edilen kişidir (bk. Dineverî, s. 254; Taberî, V, 446; İbnü'l-Esir, IV, 74; Şeyh Müfid, s. 238 vd.). Kerbelâ'da, "Ben Hüseyin b. Ali'nin oğluyum. Kâbe'nin rabbine yemin ederim ki Hız. Peygamber'e en yakın olan biziz. Evlâtlığın oğlu (Ubeydullah b. Ziyâd) bize hükmedemez!" (Taberî, V, s. 446) diyerek çıktığı on kadar mübâreze de yitip dövüldü ve her seferinde karşı taraftan iki üç kişiyi öldürdü. Susuzluktan güçsüz düştüğü bir sırada Mürre b. Münkız tarafından sırtına mızrak saplanarak şehid edildi (10 Muharrem 61/10 Ekim 680). Savaştan sonra başı, diğer Kerbelâ şehidleriyle birlikte önce Ubeydullah b. Ziyâd'a, sonra Şam'a Yezid b. Muâviye'ye gönderildi. Oğlunun ölümüne son derece üzülen Hız. Hüseyin, "Yavrum, senden sonra dünyam yıkılmıştır!" diyerek göz yaşları dökmüştür. Ali el-Ekber'in naası babasının Kerbelâ'daki türbesinin ana kubbesi altına defnedilmiştir.

Ali el-Ekber, Abbâsîler'in son devirlerinden bugüne kadar, özellikle Muhar-

rem âyinleri sırasında bütün İran ve doğu bölgelerinde kazandığı menkıbevi şahsiyetiyle anılır ve Kerbelâ'daki kahramanlıkları hakkında pek çok hikâyeler anlatılır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *eş-Tabakâtü'l-kübrâ*, V, 221; Dineverî, *el-Ahbarü'l-tuvâl*, Kahire 1330, s. 254; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), V, 446-447, 468; Mes'ûdî, *Mürâcû'z-zeheb*, III, 71; Şeyh Müfid, *el-İrşâd*, Kum, ts., s. 238 vd.; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, IV, 74; A'yanü's-Şî'a, I, 607; J. Calmard, "Ali Akbar", *Eir.*, I, 855-856.

ETHEM RUHİ FİĞLALİ

ALİ EKBER-İ HITÂİ

(علي أكبر خطائي)

XVI. yüzyıl başlarında Çin'e giden ve gözlemlerini *Hitâ'inâme* adlı Farsça eserinde toplayan Osmanlı seyyahı (bk. HITÂİNÂME).

ALİ EKREM BOLAYIR

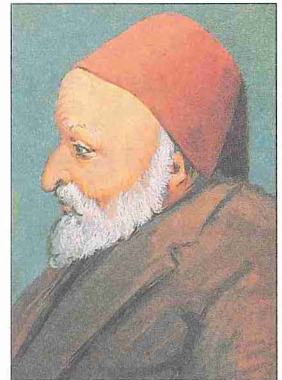
(bk. BOLAYIR, Ali Ekrem).

ALİ EMİRİ EFENDİ

(1857-1924)

Daha çok topladığı kitaplarla meşhur olan son devir kitap meraklılarından, Millet Kütüphanesi'nin kurucusu.

Diyarbakır'da doğdu. Şair Sâim Seyyid Mehmed Emîrî Çelebi'nin torunlarından Seyyid Mehmed Şerif Efendi'nin oğludur. İlk tahsilini Diyarbakır'da Sülûkiyye Medresesi'nde yaptı. Amcası Fethullah Feyzi Efendi'den de Farsça dersleri aldı. Daha sonra, dayılarının Mardin sancağı tahrirat ve rûsûmat müdürü bulunmuşları sırada oraya giderek başta Ahmed Hilmi Efendi olmak üzere bazı müderrislerden üç yıl kadar çeşitli ders-

Ali Emîrî
Efendi

ler aldı; kısa zamanda Arapça ve Farsça'sını ilerletti. Bu arada eski tarzda şiirler yazmaya başladı. 1875'te telgrafçılık kurslarına katılarak telgrafçı oldu. 1876'da V. Murad'ın cülûsu üzerine bir cülûsiyye kaleme aldı. 1878'de Hey'et-i Islâhiyye ile Diyarbakır'a gelen Âbidin Paşa'nın yanına müsevvid* olarak girdi; onunlabirlikte Harput, Sivas ve Selânik'e gitti. Daha sonra Sis (Kozan) sancağı âşâr müdürlüğü ile Adana Âşâr Nezâreti başkâtipliği yaptı. Sırasıyla Leskovik, Kırşehir ve Trablusşam sancağı muhasebeciliklerinde, Ma'mûretülâzîz (Elâzığ) ve Erzurum defterdarlıklarında, Yanya ve İşkodra maliye müfettişliklerinde, Halep defterdarlığı ile Yemen maliye müfettişliğinde bulundu. Bu sırada "rütbe-i ulâ sınıf-ı sânisî" nişanı ile taltif edildi; 1908'de II. Meşrutîyet'in ilânından sonra kendi isteği ile emekli oldu. Emekliye ayrıldıktan sonra Millî Tettebbûlar Encümeni, Tasnîf-i Vesâik-i Târihiyye Encümeni başkanlığı ile Târîh-i Osmânî Encümeni üyeliği yaptı. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Dairesi Tasnif Komisyonu'nun başkanlığında bulunduğu sırada da kendi adına izâfe edilen "Ali Emîrî Tasnifi"ni meydana getirdi. Aynı zamanda Vakıflar Nezâreti'ne uzun "vicdannâme"ler yazdı; eski eserlerin bakımsızlık ve ihmalini dile getirerek amme vicdanını temsil etti. 23 Ocak 1924'te öldü, mezarı Fâtih Camii hazîresindedir.

Hayatı boyunca gittiği her yerde kitap toplayan Ali Emîrî Efendi, ilmî ve edebî faaliyetlerini emekliliğinden sonra daha da hızlandırmıştır. Bir ara, eski bir Oğuz şehri olan Cend'e kadar giderek birçok değerli eser ve vesika toplamış, Kırşehir muhasebecisi iken de masrafları kendisinden, işçiliği dervişlerince karşılanmak üzere Hacı Bektâş-ı Velî Dergâhı'nı tamir ettirmiştir. Orta seviyede bir şair, usta bir münekkît olan Ali Emîrî Efendi'nin asıl büyük yanı, hayatı boyunca toplamış olduğu paha biçilmez değerde kitaplardan oluşan kütüphanesini, Fatih'te Feyzullah Efendi Medresesi'nde kendi kurduğu Millet Kütüphanesi'ne bağışlamasıdır. Bu kütüphaneye çoğu nâdir ve tek nüsha olan 16.000 cilt eser vakfetmiş, ölümüne kadar da bu müessesenin müdürlüğünü yapmıştır. Ali Emîrî'nin önemli hizmetlerinden biri de Kâşgarlı Mahmud'un o zamana kadar ele geçmeyen meşhur *Dîvânü lugâti't-Türk* adlı eserini bulması ve ilim âleminin hizmetine sunmasıdır. Bütün bu faaliyetleri arasında biyografi ve tezkire türünde birçok eser kaleme

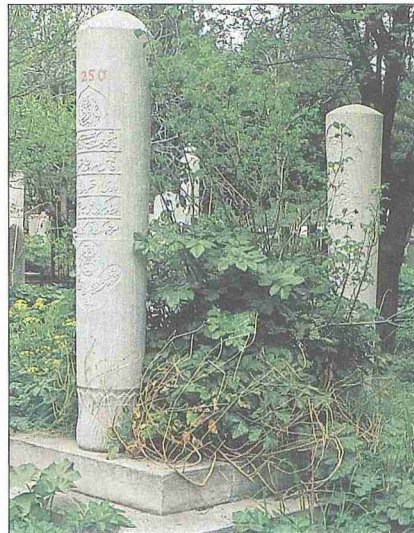
almış, bazı eski eserleri de "Nevâdir-i Eslâf" adı altında hâşiyelerle yeniden yayımlamıştır.

Belli başlı telif eserleri şunlardır: *Levâmiu'l-Hamîdiyye* (İstanbul 1312); *Cevâhirü'l-mülûk* (Osmanlı padişahlarının şiirlerini toplayan bu eserin sadece ilk fasikülü yayımlanmıştır, İstanbul 1319); *Tezkire-i Şuarâ-yı Âmid* (Diyarbakır'da yetişen 217 şairin biyografisini ihtiva eden bu eserin yetmiş üç şairi içine alan sadece birinci cildi yayımlanmıştır, İstanbul 1327); *Mardin Mülûk-i Artukıyye Târîhi ve Kitâbeleri ve Sâir Vesâik-i Mühimme* (Ferdî Kâtib adıyla, İstanbul 1331); *Ezhâr-ı Hakikat* (İstanbul 1334); *Osmanlı Vilâ-yât-ı Şarkıyyesi* (İstanbul 1334); *İşkodra Şâirleri; Yanya Şâirleri; Diyarbakırlı Bâzı Zevâtın Terceme-i Halleri; Yemen Hâtıratı; Osmanlı Şâirleri; Mir'âtü'l-fevâid* gibi sayısı otuzu bulan diğer eserleri yayımlanmamış, bunların bazıları ise kaybolmuştur. Ayrıca yazma halinde bir de divanı vardır (Millet Ktp., Ali Emîrî, manzum, nr. 37, 38, 39).

Yayımladığı eserler ise şunlardır: Lütî Paşa'nın *Âsâtnâme'si* (İstanbul 1326); Bayâtî Hasan b. Mahmûd'un *Câm-ı Cem-âyn*'i (İstanbul 1331); Gıyâseddin Nakkâş'ın *Acâibü'l-letâif*i (İstanbul 1331).

Ali Emîrî Efendi ayrıca *Osmanlı Târîh ve Edebiyat Mecmuası* (31 Mart 1334 - Eylül 1336 arasında 31 sayı; *Târîh ve Edebiyat* adıyla 31 Ağustos 1338 - 31

Ali Emîrî Efendi'nin Fâtih Türbesi hazîresindeki mezarı - İstanbul

Kânunuevvel 1338 arasında 5 sayı) ile *Âmid-i Sevdâ* (1908-1909, 6 sayı) dergilerini çıkarmış, gerek buralarda gerekse öteki bazı mecmualarda değerli makaleler yayımlamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Ali Emîrî, *Tezkire-i Şuarâ-yı Âmid*, İstanbul 1328, I, 65-98; İbnülemin, *Son Asır Türk Şâirleri*, I, 298-301; Babinger (Üçok), s. 437-439; Ergun, *Türk Şâirleri*, III, 1251; Şevket Beysanoğlu, *Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları*, İstanbul 1959, II, 139-142; Levend, *Türk Edebiyatı Târîhi*, s. 455-456; TCYK, s. 376-377; Ahmed Refik [Altınay], "Ali Emîrî Efendi-Hayat ve Âsârı", *TOEM*, I/78 (1340), s. 45-51; Ali Aksakal, "Ölümünün 60. Yılında Kitap Dostu Ali Emîrî Efendi", *TK*, XXII/250 (1984), s. 25-28; Muzaffer Esen, "Ali Emîrî Efendi", *İstA*, II, 659-662; Fahir İz, "Ali Emîrî", *El² Suppl.* (İng.), s. 63; M. Serhan Tayşi, "Ali Emîrî Efendi", *TDEA*, I, 9.

M. SERHAN TAYŞI

ALİ EMİRİ EFENDİ KÜTÜPHANESİ

(bk. MİLLET KÜTÜPHANESİ).

ALİ el-ESVÂRİ

(على الاسوارى)

(ö. 240/854)

Mu'tezile'nin
önde gelen âlimlerinden.

İsfahan'ın Esvârî (veya Esvâriyye, bk. Yâkût, I, 190-191) köyüne mensup olduğu için bu nisbe ile anıldığı sanılmaktadır. Bazı kaynaklarda kendisinden Ebû Ali künyesiyle de söz edilir. Hayatı hakkında yeterli bilgi yoktur. Önceleri Mu'tezile âlimlerinden Ebû'l-Hüzeyl el-Allâf'a intisap ederek onun en seçkin öğrencileri arasında yer almışken daha sonra Bağdat'a gidip burada Nazzâm ile yaptığı münazaralar neticesinde onun fikirlerini benimsemiştir.

Mu'tezile'nin Basra ekolüne mensup olan Esvârî'ye göre Allah'ı zulme, yalana ve aslah* olanı terketmeye kadir olmakla vasıflandırmak câiz olmadığı gibi, müminlere ve çocuklara azap etmekle vasıflandırmak da mümkün değildir. Çünkü eksiklik ve ihtiyaç anlamı taşıyan bu vasıflar ulûhiyyet kavramıyla bağdaşmaz. Âlemdaki her şey Allah'ın ezeli ilmine göre meydana gelir. Hiçbir varlık ve olay bu ezeli bilginin dışına çıkamaz (bk. İbn Hazm, V, 64).

Ebû'l-Hüzeyl'in, "Allah, olmayacağını bildiği veya ortaya çıkmayacağını haber verdiği şeyleri de yaratmaya kadirdir"